

Bart van Tooren
&
Tim Pelsma

Plantenroof in natuurterreinen in Nederland

Gagel. Meest belaagde
soort in natuurterreinen
(foto: Natuurmonu-
menten/M. Stevens).

Het uitsteken van planten wordt vaak genoemd als belangrijke bedreigende factor voor bijv. orchideeën. Hele populaties zouden verdwijnen doordat alle exemplaren verhuizen naar tuinen van plantenliefhebbers. Beheerders zijn dan ook vaak terughoudend als het om mededelingen gaat over het voorkomen van zeldzame soorten. Door een enquête is getracht de huidige omvang van plantenroof uit natuurterreinen van Natuurmonumenten vast te stellen.

Er is voor zover ons bekend nooit onderzoek gedaan naar de omvang van plantenroof in Nederland. Wel zijn er veel verhalen in omloop over geconstateerde en vermeende praktijken.

Om enig inzicht te krijgen in de omvang van plantenroof uit natuurterreinen in Nederland zijn alle 60 opzichters van de Vereniging Natuurmonumenten schriftelijk en eventueel aanvullend telefonisch gevraagd wat de laatste vijf jaar hun ervaringen zijn met plantenroof. Opzichters zijn bij Natuurmonumenten de functionarissen die rechtstreeks verantwoordelijk zijn voor het beheer en het toezicht in de ca 270 terreinen van Natuurmonumenten. De respons was 90 %.

Op deze wijze zijn dus in principe alle terreinen van Natuurmonumenten in de enquête betrokken. Wij hebben aangenomen dat hiermee een voor dit doel voldoende spreiding naar regio en terrein-

typen is gerealiseerd, en een ook voor terreinen van andere natuurbeschermingsorganisaties representatief beeld van de omvang van plantenroof is ontstaan.

Bij de beantwoording werden regelmatig ook oudere ervaringen dan van de laatste vijf jaar gemeld. Voor zover relevant zijn deze in de tekst verwoord.

Buiten beschouwing gelaten is uiteraard het plukken van bramen en bosbessen, alsmede het maken van veldboeketten. Een bijzonder geval waar ook verder niet op in wordt gegaan is het verzamelen van zaad, soms zelfs voor commerciële doeleinden. Ook het plukken van paddestoelen komt hier niet ter sprake.

Wettelijk beschermde soorten

Een groot aantal soorten wordt meer of minder regelmatig geroofd uit de terreinen van Natuurmonumenten (tabel 1). Het gaat vooral om opvallend bloeiende

soorten, uit een groot aantal milieus. Uiteraard doen er zich meer gevallen voor van plantenroof dan wordt opgemerkt. Onduidelijk is welk deel van de gevallen ooit wordt opgemerkt.

De ernst van de verwijdering is sterk verschillend. Het verwijderen van (delen van) planten dient om diverse redenen als verwerpelijk te worden beschouwd. Genoemd kunnen worden:

- achteruitgang van kwetsbare en bedreigde soort. Het gaat dan om de zeldzaamheid van de verwijderde soort in relatie tot aantal verwijderde planten en de populatiegrootte ter plaatse.
- esthetische en ethische overwegingen. Het verdwijnen van royaal bloeiende soorten is zeer teleurstellend voor andere natuurgenieters.
- rustverstoring van de omgeving, bijv. voor dieren. Dit speelt met name als het verwijderen 's nachts gebeurt of ver van de wandelpaden.
- schade aan het oecosysteem, bijv. vertrapping e.d. van overige organismen, incl. verdichting van de bodem.

Tabel 1. Overzicht van soorten, met het aantal terreinen, waarvan verwijdering van (delen van) planten is gemeld uit de terreinen van Natuurmonumenten.

Opgaven hebben alleen betrekking op de laatste 5 jaar.

Enkele zeer algemene soorten, die duidelijk uitsluitend voor de eigen tuin zijn verzameld, met hooguit enkele exemplaren, zijn in de tabel niet opgenomen. Ook niet oorspronkelijk inheemse soorten, zoals Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), zijn niet opgenomen.

RL+nummer = Rode-Lijstsoort (Weeda et al., 1992) in de categorie 1, 2 of 3. Bij de Rode-Lijstsoorten is achter het cijfer met het aantal terreinen waaruit roof is gemeld het aantal terreinen vermeld waarin de soort aanwezig is bij Natuurmonumenten.

Beschermd! = in Nederland bij wet beschermde soort.

Gagel (<i>Myrica gale</i>)	7		
Brede orchis (<i>Dactylorhiza majalis</i> ssp. <i>majalis</i>)	6	17	RL3, beschermd!
Dotterbloem (<i>Caltha palustris</i>)	5		
Rietorchis (<i>Dactylorhiza majalis</i> ssp. <i>praetermissa</i>)	5	22	RL3, beschermd!
Gevlekte orchis (<i>Dactylorhiza maculata</i>)	4	29	RL3, beschermd!
Slanke sleutelbloem (<i>Primula elatior</i>)	4		beschermd!
Bosanemoon (<i>Anemone nemorosa</i>)	3		
Eikvaren (<i>Polypodium vulgare</i> & <i>P. interjectum</i>)	3		
Harlekijn (<i>Orchis morio</i>)	3	4	RL2, beschermd!
Koningsvaren (<i>Osmunda regalis</i>)	3		beschermd!
Slangewortel (<i>Calla palustris</i>)	3		
Veenmos (<i>Sphagnum</i> div. spp.)	3		
Brede stekelvaren (<i>Dryopteris dilatata</i>)	2		
Hulst (<i>Ilex aquifolium</i>)	2		
Kussentjesmos (<i>Leucobryum glaucum</i>)	2		
Lelietje-van-dalen (<i>Convallaria majalis</i>)	2		
Struikhei (<i>Calluna vulgaris</i>)	2		
Kleine en/of Ronde zonnedaauw (<i>Drosera intermedia</i> & <i>D. rotundifolia</i>)	2		beschermd!
Zwanebloem (<i>Butomus umbellatus</i>)	2		beschermd!
Waterdriblad (<i>Menyanthes trifoliata</i>)	2		beschermd!
Witte waterlelie (<i>Nymphaea alba</i>)	2		
Waterviolier (<i>Hottonia palustris</i>)	2		
Brem (<i>Cytisus scoparius</i>)	1		
Bremraap (<i>Orobanche spec.</i>)	1		beschermd!
Daslook (<i>Allium ursinum</i>)	1		beschermd!
Blauwe bosbes (<i>Vaccinium myrtillus</i>)	1		
Draadgentiaan (<i>Cicendia filiformis</i>)	1	1	RL1
Gele plomp (<i>Nuphar lutea</i>)	1		
Gevlekte aronskelk (<i>Arum maculatum</i>)	1		
Grote boterbloem (<i>Ranunculus lingua</i>)	1		
Hazelaar (<i>Corylus avellana</i>)	1		
Jeneverbes (<i>Juniperus communis</i>)	1	27	RL3, beschermd!
Kattestaart (<i>Lythrum salicaria</i>)	1		
Klein wintergroen (<i>Pyrola minor</i>)	1	4	RL3
Krabbescheer (<i>Stratiotes aloides</i>)	1		
Lidsteng (<i>Hippuris vulgaris</i>)	1		
Gevlekt longkruid (<i>Pulmonaria officinalis</i>)	1	3	RL1
Mannetjesvaren (<i>Dryopteris filix-mas</i>)	1		
Vliegenorchis (<i>Ophrys insectifera</i>)	1	1	RL1, beschermd!
Welriekende nachtorchis (<i>Platanthera bifolia</i>)	1	8	RL3, beschermd!
Wolverlei (<i>Arnica montana</i>)	1	6	RL2, beschermd!
Taxus (<i>Taxus baccata</i>)	1		

Waarschijnlijk spelen al deze nadelige gevolgen in meer of mindere mate een rol bij plantenroof. Een dominante factor is moeilijk aan te wijzen. Zeker niet de onbelangrijkste factor is echter het onbewust vernielen van kwetsbare natuur bij de speurtocht buiten de paden.

Van de 42 in tabel 1 genoemde soorten zijn er 15 wettelijk beschermd, en staan er 11 op de Rode Lijst van in Nederland bedreigde plantensoorten (Weeda et al., 1990). Dit geeft wellicht een iets vertekend beeld, daar er juist ook meer op roof van deze soorten gelet wordt.

Er is van afgezien om de verkregen gegevens nauwkeurig kwantitatief te bewerken. Daarvoor zijn te veel aanvullende gegevens nodig, zoals het aantal verwijderde exemplaren in relatie tot de populatiegrootte, de "zichtbaarheid" van de soorten vanaf de paden, de in elk terrein andere bezoekersaantallen, de wisselende frequentie van toezicht etc. Wel is bij de Rode-Lijstsoorten in tabel 1 tevens vermeld in hoeveel terreinen van Natuurmonumenten de soort aanwezig is. Het blijkt dat bij de 11 genoemde Rode-Lijstsoorten gemiddeld in ruim 20% van het aantal terreinen met de betreffende soort roof wordt geconstateerd.

Gagel

Gagel (*Myrica gale*) was de verrassende topscorer in tabel 1. Gagel komt regelmatig voor op natte delen in vochtige heide. Verder komt de soort lokaal voor in laagveenmoerassen en in de duinen. De zeer decoratieve en vroeg bloeiende soort wordt veel gebruikt voor bloemstukjes.

Uit veel terreinen met Gagelstruvelen wordt het afknippen van de bloemtakken gemeld, waarbij het zelfs regelmatig op grote schaal gebeurt. Vrijwel zeker is de geknipte Gagel steeds bedoeld voor de handel. Gagel wordt niet gekweekt en de Gagel in bloemstukjes e.d. is dan ook zeker voor een deel afkomstig uit illegaal plukken. Gagel wordt echter ook in diverse natuurterreinen legaal geknipt. Helaas zijn er ook bij Natuurmonumenten nog in diverse terreinen vergunningen voor het knippen van Gagel. Er wordt momenteel gestreefd naar het beëindigen van deze vergunningen.

De struiken van Gagel zelf zullen niet verdwijnen door de roof van takken, maar het uitgroeien van een gagelstruweel wordt wel verhindert. De bloei van gagel wordt door veel wandelaars in het voorjaar zeer gewaardeerd, en ook vanuit die

Gevlekte orchis. Nog steeds verdwijnen af en toe complete populaties orchideeën als gevolg van uitsteken.

optiek is het plukken verwerpelijk. Daarbij is de schade aan de struwelen vaak zeer nadrukkelijk zichtbaar. Van belang is tevens dat we diverse gevallen vernamen van schade aan omringende kwetsbare vegetaties, met bijv. veel Beenbreek (*Narthecium ossifragum*).

Orchideeën

Maar liefst 14 opzichters gaven aan dat in hun terreinen de laatste vijf jaar uitgespitte putjes de plaats markeerden van het vroegere voorkomen van orchideeën. Bij de top-tien van verwijderde soorten zijn vier soorten orchideeën! Het gaat bij orchideeën vooral, maar niet uitsluitend om Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* ssp. *praetermissa*), Gevlekte orchis (*D. maculata*) en Brede orchis (*D. majalis*). Bij deze drie soorten wordt roof gemeld uit gemiddeld ca 20 % van het aantal terreinen waaruit de soorten bekend zijn (tabel 1). In Zuid-Limburg werd melding gemaakt van het uitsteken van o.a. Vliegenorchis (*Ophrys insectifera*). Het uitsteken van deze laatstgenoemde, in Nederland zeer sterk bedreigde soort, heeft zelfs gevolgen voor de kans op het totaal uitsterven in Nederland.

Vermoedelijk zijn de uitgestoken planten vooral bedoeld voor de eigen tuin. Meestal gaat het ook slechts om enkele exemplaren. In 1996 werden echter uit twee terreinen 60 resp. 20 exemplaren van Brede orchis verwijderd. Bij dergelijke aantallen zijn de planten waarschijnlijk voor de handel bedoeld.

Het is ons niet bekend wat de herkomst is van de in tuincentra soms aangeboden orchideeën.

Diverse malen werd in één keer, of door herhaald uitsteken, de gehele of vrijwel de gehele aanwezige lokale populatie van orchideeën verwijderd. Uit andere bron (niet in terreinen van Natuurmonumenten) werd ons het recent (vrijwel) geheel verwijderen van twee populaties van Harlekijn (*Orchis morio*) in Noord-Holland gemeld. Ook bij Natuurmonumenten werd roof uit drie van de vier terreinen met deze sterk bedreigde soort gemeld! Het voorkomen op de Rode Lijst van bedreigde soorten van alle genoemde orchideeën is zeker niet alleen het gevolg van het uitsteken van de planten, maar het uitsteken is wel nog steeds een reële bedreiging voor orchideeën.

Het voorkomen van orchideeën is

veelal nauwkeurig bekend bij de beheerders, en de kans dat een verwijdering wordt geconstateerd (aan de hand van de aan te treffen putjes) is dan ook groter dan bij welke andere soort dan ook.

Bosplanten

Verrassend veel bosplanten zijn in tabel 1 te vinden, ca een derde van het totale aantal soorten in tabel 1. Het gaat hierbij o.a. om Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*), Bosanemoon (*Anemone nemorosa*) en Lelietje-van-dalen (*Convallaria majalis*), maar ook om diverse andere soorten. Enkele opzichters meldden dat het uitsteken van deze soorten in hun terreinen zelfs jaarlijks optreedt.

Het uitsteken heeft deels betrekking op zeer algemene soorten, zoals stekelvarens (*Dryopteris dilatata* en *D. carthusiana*), maar deels ook op zeldzame soorten. Een voorbeeld van dit laatste is het uitsteken van de helft van een populatie van het zeer zeldzame Gevlekt longkruid (*Pulmonaria officinalis*) rond Nijmegen.

Vier maal is het uitsteken van Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*) genoemd. Deze zeer decoratieve soort komt buiten Zuid-Limburg op veel plaatsen nog slechts met zeer lage aantallen voor. Twee van de vier geconstateerde gevallen bevonden zich buiten Limburg, in terreinen met slechts een zeer kleine populatie. Uitsteken kan de zich vaak slechts zeer langzaam uitbreidende en zeer kwetsbare populaties een zware slag toebrengen.

Water- en moerasplanten

Een verrassing was dat veel opzichters melding maakten van de roof van waterplanten. Het gaat daarbij om een groot aantal soorten, met Dotterbloem (*Caltha palustris*) als lijstaanvoerder.

Regelmatig is er sprake van een zodanige schaal dat de geroofde exemplaren wel voor de handel bedoeld moeten zijn. Een voorbeeld: in een terrein in Brabant werd geconstateerd dat in een poel alle Waterviolier (*Hottonia palustris*) werd verwijderd en dat deze vervolgens op een markt 50 km verder werd verhandeld. Als

de roef op kleine schaal gebeurt voor de eigen vijver, zal het veelal onopgemerkt blijven.

Het betreft over het algemeen gelukkig geen zeldzame soorten, en schade is dan ook vooral gelegen in het visuele aspect. Wel kan het een aantal jaren duren voor een sloot of poel hersteld is van de roef.

Een opmerkelijk geval betreft de meermalen gedane waarneming van het verwijderen van vuilniszakken vol (!) Slangewortel (*Calla palustris*) in het Vechtplassengebied. Desgevraagd werd opgemerkt dat de Slangewortel werd gebruikt voor de soep!

Mossen

Vanouds worden veenmossen veel gebruikt in de bloemisterij, onder andere als onderdeel van het grondmengsel van tropische orchideeën en Bromeliaceae. Nog steeds zijn er enkele vergunningen voor het zogenaamde mostrekken in bijv. de Nieuwkoopse Plassen. Het is daar in veel gevallen een niet onbelangrijke bijverdienste van de rietsnijders. In andere laagveenmoerassen, bijv. in het Naardermeer en in De Wieden, is het mostrekken verboden. In De Wieden worden vrijwel jaarlijks nog tientallen zakken met veenmos in beslag genomen.

Kussentjesmos (*Leucobryum glaucum*) wordt veel verwerkt in kerststukjes. Er is een oudere waarneming dat Kussentjesmos met een vrachtwagen (!) werd verwijderd uit een bos op de Veluwe. Een recent geval van het professioneel verwijderen van Kussentjesmos vond plaats in een terrein op de Utrechtse Heuvelrug. Er bestaat op basis van deze waarnemingen het vermoeden dat een deel van het in kerststukjes aangetroffen Kussentjesmos afkomstig is van illegale roef in Nederland.

Dat geldt vermoedelijk niet voor de in december in winkels aangeboden kransen van mos of zelfs van kleine baaltjes mos. Gezien de soortensamenstelling, en vooral de verhouding van de er in aanwezige soorten, is een Nederlandse herkomst

minder waarschijnlijk dan bijv. de Ardennen. Slechts één partij, met vrijwel uitsluitend Klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*), aangetroffen op de bloemenmarkt in Utrecht, lijkt afkomstig te zijn van een Nederlands bos.

Overige soorten

Van een beperkt aantal bijzondere soorten zijn eenmalige opgaven van het uitsteken van soorten (tabel 1), zoals Jeneverbes (*Juniperus communis*), Draadgentiaan (*Cicendia filiformis*), Koningsvaren (*Osmunda regalis*) en Bremrapen (*Orobanche spec.*). Soms is daarmee vrijwel de gehele populatie verwijderd, in andere gevallen was de populatie duizenden exemplaren groot. Het ligt voor de hand dat ook Zomerklokje (*Leucojum aestivum*) en Kievitsbloem (*Fritillaria meleagris*) aan uitsteken ten offer vallen. Gelukkig zijn van roef van deze twee bolgewassen alleen oudere opgaven bekend. Van beide soorten zijn binnen de terreinen van Natuur-

monumenten overigens vooral kleine en onopvallende populaties aanwezig, en zal het beeld van deze twee soorten wel te gunstig zijn.

Een breed scala aan in Nederland algemene soorten wordt incidenteel wel eens verwijderd voor gebruik in eigen tuin. Deze zijn slechts ten dele opgenomen in tabel 1. Voorbeelden zijn de heidesoorten, Brem, Kamperfoelie (*Lonicera periclymenum*) etc. Het gaat hier vrijwel altijd om slechts enkele exemplaren van algemene soorten. Voor een belangrijk deel zal het uitsteken van deze soorten voor eigen gebruik ongetwijfeld ook buiten de natuurterreinen plaats vinden.

Enkele soorten werden minder gemeld dan verwacht. Een goed voorbeeld is zonnedauw. Zonnedauw (vooral Ronde zonnedauw, *Drosera rotundifolia*) heeft een medicinale werking en werd vroeger om die reden veel verzameld.

Valkruid (*Arnica montana*) geniet vooral binnen de homeopathie waarde-

Slanke sleutelbloem.
Helaas zijn de buiten
Zuid-Limburg vaak zeer
kleine populaties zeer
gevoelig voor uitste-
ken (foto: Bert Bos).

Bosanemoon. Regelmatig uitgestoken, maar gelukkig vaak in zeer grote populaties voorkomend.

ring als geneeskrachtig kruid, doch wordt veelal vanuit het buitenland betrokken. Vroeger werd Valkruid regelmatig uitgestoken.

Ook zijn er geen opgaven van rendiermossen (*Cladina spec.*), de planten bij uitstek in kerststukjes. Rendiermossen worden commercieel geoogst in Noorwegen. Roof in Nederland op grote schaal is gelukkig nooit geconstateerd, al zal roof voor eigen gebruik ongetwijfeld wel voorkomen.

Onverantwoorde roof

Van een aantal soorten was wel duidelijk dat er veel roof plaats vond (Gagel, orchideeën, veenmos); van andere soorten, met name water- en moerasplanten, was dat niet in deze mate bekend. Anderzijds zijn er ook soorten, zoals Ronde zonnedauw of Klokjegentiaan, die veel minder dan verwacht worden geroofd. Zoals verwacht blijken orchideeën het hoogste te scoren bij plantenrovers. Roof van planten lijkt in het zuiden van het land algemener te zijn dan elders.

Plantenroof is moeilijk te bestrijden, zeker daar dit regelmatig in de avonduren optreedt. Toch is de schaal waarop soms gewerkt wordt, bijv. bij Gagel en Kussentjesmos, dusdanig groot, dat een intensievere controle wellicht remmend zou kunnen werken. In dit verband is het zeer te betreuren dat enige jaren geleden de veldpolitie in Nederland is opgeheven. Zij vormden bij uitstek de beambten die, samen met de beheerders van de natuurterreinen, tegen deze roof op zouden kunnen treden. Een deel van de in tabel 1 genoemde soorten is wettelijk beschermd, en ook uit die optiek is optreden tegen roof mogelijk.

In de Atlas van de Nederlandse Flora (Mennema et al., 1980) wordt voor een aantal zeer zeldzame soorten vermeld dat uitsteken of plukken in de eerste helft van deze eeuw, bijv. voor herbaria, een mogelijke oorzaak is voor geconstateerde achteruitgang. Dit geldt bijv. voor Wildemanskruid (*Pulsatilla vulgaris*) en Strobloem (*Helichrysum arenarium*). Voor orchideeën geldt dit lokaal en regionaal

nog steeds, maar overigens lijkt dit probleem afgenomen te zijn, al geeft het voorbeeld van Gevlekt longkruid aan dat er geen reden is tot te veel optimisme.

Van diverse soorten zijn de in tuincentra e.d. aangeboden planten waarschijnlijk vooral uit het buitenland afkomstig. Daarmee onttrekt de herkomst zich aan onze waarneming. Dit laat uiteraard onverlet dat ook hier sprake kan zijn van onverantwoorde roof.

Een aanleiding voor het onderzoek was o.a. de bij ons actuele vraag hoe terughoudend een beheerder dient te zijn bij het verspreiden van informatie over vindplaatsen van zeldzame soorten. Er zijn ons diverse recente verhalen ter ore gekomen dat na een publikatie met nauwkeurige vindplaatsgegevens de betreffende planten verwijderd zijn. Ook zijn er twee oudere voorbeelden gemeld van opzichthouders die tijdens een excursie voor geïnteresseerde natuurliefhebbers de vindplaatsen van Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) resp. Harlekijn lieten zien. Enige dagen later waren in beide gevallen vrijwel alle planten verwijderd. Zeker voor orchideeën is het nog steeds ongewenst om nauwkeurige vindplaatsgegevens te publiceren.

Literatuur

Mennema, J., A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate (red.), 1980. Atlas van de Nederlandse flora 1, uitgestorven en zeer zeldzame planten. Amsterdam.

Weeda, E.J., R. van der Meijden & P.A. Bakker, 1992. Floron Rode Lijst 1990. Rode Lijst van de in Nederland verdwenen en bedreigde planten (Pteridophyta en Spermatophyta) over de periode 1.1.1980-1.1.1990. *Gorteria* 16: 2-26.

Summary

Illegal removal of plants from nature reserves

Removal of rare and attractive plants from nature reserves is always considered as a serious problem. However, detailed information was lacking. In an inventory, 60 wardens of nature reserves were asked about their experience with removal of plants. *Myrica gale* and several species of orchids were the species which were mentioned most frequently (table 1).

Dankwoord

Dank is verschuldigd aan de vele collega's, grotendeels beheerders van natuurterreinen, die ons van informatie voorzagen en commentaar leverden op dit manuscript. Ook dr. R. van der Meijden (Leiden) en drs. E.J. Weeda (Wageningen) is dank verschuldigd voor het kritisch lezen en aanvullen van het manuscript.

Dr. B.F. van Tooren & Ing. T.A.H.M. Pelsma
Ver. Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland